

Teoretické a etické dilemy psychoterapeutickej práce s deťmi a adolescentmi

Vladimír Hambálek

Súhrn

Zámerom príspevku je zamyslieť sa nad vybranými dilemami psychoterapeutickej práce s deťmi a adolescentmi. Špecificky sa budeme venovať praktickým dilemám, ktoré vyplývajú z vývinových špecifik detí a adolescentov, dilemám, ktoré vyplývajú z terapeutického procesu, ktorý je kombináciou intervencií na rôznych systémových úrovniach a etickým dilemám poradenskej, resp. psychoterapeutickej práce s dieťaťom/adolescentom. Naším cieľom nie je predstaviť rôznorodé riešenia ponúknutých otázok, príspevok má za cieľ skôr otvoriť diskusiu k danej téme. Riešenie týchto otázok ostáva v kompetenciách relevantných inštitúcií, resp. organizácii, ktoré s deťmi psychoterapeuticky pracujú a psychoterapeutov samotných.

Kľúčové slová: K psychoterapia, pediatria, adolescent, etika, liečba.

Summary

The purpose of the this article is to introduce relevant discourses and dilemmas which are connected with psychotherapeutic work with children and adolescents. We will focus on these areas: dilemmas which results from developmental issues, dilemmas which results from psychotherapeutic processes and therapists interventions and dilemmas about ethical issues. The aim of this presentation is to open the discussion. The stress is not to be put on the answers, we believe the answers could be searched and found by the organizations and/or institutions responsible for child and adolescent psychotherapy.

Key words: psychotherapy, pediatry, adolescent, ethics, therapy.

Súkromná prax, Coachingplus, Bratislava

Adresa pre korešpondenciu: Mgr. Vladimír Hambálek, Coachingplus, Cabanova 42, 841 02 Bratislava, Slovensko, www.coachingplus.org

Kontextuálne faktory psychoterapie detí a adolescentov

Psychoterapia detí a adolescentov je iná ako psychoterapia dospelých. Táto, až banálna veta, má svoje dôsledky v praktickom konaní terapeuta. Spôsob a formu psychoterapeutickej práce (nielen) s deťmi spoluurčujú a podmieňujú viaceré kontextuálne faktory. Na to, ako konkrétne terapeutická prax s deťmi a adolescentmi vyzerá, má veľký vplyv sociokultúrny kontext praktickej (ale aj výskumnej, či teoretickej) psychoterapeutickej činnosti, legislatívny kontext práce, organizačný kontext zariadení, ktoré poskytujú psychoterapiu pre deti (ale aj psychologické, liečebno-pedagogické, resp. sociálne poradenstvo), kontext tímovej spolupráce psychoterapeuta s inými odborníkmi a širšou sociálnou sieťou, kontext problémového systému (rodina – pomáhajúci), ako aj kontext psychoterapeutickej dyády dieťa – psychoterapeut. Všetky tieto kontexty determinujú to, aké je v praktickom konaní pôsobenie detského psychoterapeuta, resp. čo detský psychoterapeut v praxi robí. Pri pojme detský psychoterapeut sa môžeme zastaviť. Profesia detského psychoterapeuta na Slovensku neexistuje. Existujú iba psychoterapeuti detí, keďže zatiaľ nemáme samostatný vzdelávací program detskej psychoterapie. Aj táto poznámka upozorňuje na ďalší kontextuálny faktor, ktorým je chýbajúce kontinuálne špecializované vzdelávanie. Ako sme už spomenuli, práca s deťmi a adolescentmi sa nedeje vo vákuu. Každý z pomenovaných subsystémov vytvára explicitné alebo implicitné napätia, dilemy, otázky s ktorými sa psychoterapeut pracujúci s deťmi stretáva. Každý psychoterapeut na tieto otázky, dilemy, či napätia odpovedá už tým, že nejako koná. Náš príspevok má za cieľ opísať niektoré otázky a dilemy spojené s prácou detského psychoterapeuta a zároveň je akousi reflexiou našich vlastných predpokladov a otázok, s ktorými sa osobne stretávame, pričom môže slúžiť aj ako pokus o otvorenie odbornej diskusie.

Dilemy vyplývajúce z vývinových špecifik detí a adolescentov

Psychoterapeutická práca s deťmi a adolescentmi si vyžaduje vedomosti o špecifikách psychologického a psychopatologického vývinu. Svet detí a adolescentov nie je svetom malých dospelých – má svoje vlastné psychomotorické, kognitívne, motivačné aj emocionálne špecifiká, ktoré vplývajú na psychoterapeutický proces. Individuálne potreby detí a adolescentov sa vždy viažu na konkrétne vekové obdobie, s jeho zvláštnosťami, ktoré musia byť v terapeutickom procese zohľadňované a odlišené od patológie. Psychoterapeutický proces by mal byť prispôsobený vývinovým špecifikám. V praktickom konaní to napríklad znamená, že detský psychoterapeut je nútený aktívne kombinovať rôznorodé neverbálne intervencie, projektívne techniky, hry a aktivity, ktoré sú inherentnou súčasťou dialogického procesu liečby. Samotný jazyk terapie je nevyhnutne iný – niekedy viac fenomenologický, niekedy reflexívny, inokedy viac metaforický, vždy prispôbený potrebám a možnostiam dieťaťa. Tento proces

je náročný aj tým, že jazyk psychoterapie je odlišný od jazyka výchovy. Psychoterapeut nie je náhradným rodičom, vychovávateľom, resp. pedagógom. Tento fakt kladie nároky na zvládanie protiprenosových tendencií a reakcií. Emocionálne náročné situácie v psychoterapii provokujú „vnútorných rodičov“ alebo „vnútorné deti“ v nás. Jasná identita profesionálnej role psychoterapeuta, jej ukotvenie v pomáhaní a nie v kontrole, môže byť užitočná pri nachádzaní takého prostredia, ktoré vytvára priestor pre primeranú a vývinovo špecifickú reflexiu konania a prežívania, pre dozrievanie, ale aj bezpečný priestor pre probatórne konanie. Vytvorenie takéhoto priestoru môže viesť k novým skúsenostiam, ktoré limity sociálnej kontroly výchovných, alebo rodinných inštitúcií neposkytujú. Vytváranie takéhoto priestoru je spojené s určovaním hraníc a limitov, a ako sme už spomenuli, s využívaním špecifického psychoterapeutického jazyka. Dilemou ostáva, či sme momentálne tréningami a supervídaniami nielen v rozpoznávaní špecifik vývinu a psychopatológie, ale najmä v špecifických intervenciách a v používaní komunikačných a intervenčných stratégií práce s deťmi.

Dilemy vyplývajúce z terapeutického procesu

Úspešná terapeutická práca s deťmi nie je možná bez celkového posúdenia a pochopenia intrapsychického, interpersonálneho a systémového. Nielen dieťa, či adolescent je vždy kontextuálne ukotvený v relevantných systémoch. Symptómy sú v interakcii s vedomými alebo nevedomými psychickými štruktúrami, ale prostredníctvom komunikácie a interpersonálnych vzorcov aj so širšími relevantnými systémami. Ak pracujeme s dieťaťom, automaticky sa zaoberáme aj otázkami, kto/čo tvorí problémom podmienený systém, aké sú systémy pomoci, čo znamená symptóm pre príslušný systém a jeho členov, aký význam majú symptómy z hľadiska histórie vývinu dieťaťa v danom systéme atď. Terapeut (aj v prípade individuálnej práce s dieťaťom) systematicky reflektuje a kooperuje s inými časťami systému – najčastejšie s podsystemom rodičovským (prípadne systémom súrodeneckým, školským, širšou rodinou apod.). Dôležitou súčasťou rozhodovania terapeuta je zhodnotenie kritérií pre voľbu usporiadania terapeutického stretnutia. Zodpovednosťou psychoterapeuta je rozhodnúť, koho prizvať ku spolupráci – ku konštruovaniu „systému riešenia“, koho požiadať, aby zostal mimo pomáhajúceho procesu, prípadne v akých kombináciách bude postupovať. Otázkou a dilemou tak ostáva miera a forma zapojenia širších systémov do psychoterapeutického procesu a to, k čomu rozhodnutia terapeuta v tejto otázke vedú. Zodpovedanie otázok kto, kedy, ako a prečo sa má na terapii podieľať formuje spolu s inými faktormi identitu psychoterapeuta detí na škále od rodinnej terapie až po dlhodobú psychoanalýzu detí. Klasickí rodinní terapeuti pracujú výlučne s rodinou ako celkom – pacient je rodina – čo má svoje výhody, ale aj obmedzenia. Obmedzenia vidíme najmä v nie vždy dostatočnom priestore pre dieťa samotné. Dilemy sú prítomné pri voľbe kritérií, ktoré vedú k rozhodovaniu kto príde a aké intervencie zvolíme. Pôjde o kombináciu psychoterapie, poradenstva, psychoedukácie?

Pre koho je čo vhodné? Na základe čoho sa rozhodujeme? O čom sa budeme rozprávať s rodičmi? Ako budeme zaobchádzať s odporom? Ako budeme reagovať na prenosové tendencie prítomné v rozhovore? Kto sa stáva manažérom prípadu – rodič (?), lekár (?), sociálny kurátor? Ako sa vysporiadame s nárokmi a očakávaniami, ktoré na nás manažér prípadu kladie?

Etické dilemy

Psychoterapeutická práca s deťmi a adolescentmi so sebou prináša napätia vyvstávajúce s etických dilem terapeuta. Etické témy, ako sú napríklad detské práva, detská potreba autonómie verzus závislosti na pracovníkovi, diskrepancie medzi potrebami detí a rodičov, rozlišovanie medzi terapiou ako pomocou na jednej strane a kontrolou na strane druhej a iné, to všetko vytvára mnohé nedorozumenia medzi relevantnými subjektmi v systéme. Tieto etické problémy by mali byť tematizované, procesuálne pomenované a vyjednávané. Terapeut je pri práci s deťmi a adolescentmi nevyhnutne viazaný zodpovednosťou voči všetkým členom systému, ako aj voči spoločnosti. To, aký etický model si psychoterapeut osvojí, prípadne odmietne, sa značnou mierou podieľa na jeho praktickom konaní v takto komplikovanej situácii. Zodpovednosť terapeuta voči spoločnosti a jej požiadavkám, či normám (nielen v trestnoprávnej oblasti) je viazaná inštitucionálne, následne potom v systéme organizácie, ktorá psychoterapiu ponúka. Ako sme už spomenuli, požiadavky organizácie (napr. nemocnice, školy, alebo zariadenia sociálno-právnej ochrany) môžu byť v rozpore s tým, ako vníma potreby dieťaťa psychoterapeut. Relatívne jednoduchšou situáciou je privátny kontext alebo nezávislé organizácie v rámci tretieho sektora, aj keď ani tu nestojí psychoterapeutická prax izolovane. Praktické etické dilemy poradenskej alebo psychoterapeutickej práce s dieťaťom nevyrieši etický kódex, pretože je iba akýmsi (aj keď záväzným)

kompassom. Priestor pre riešenie otázok etiky praxe by tak mohol pravidelne vytvárať vzdelávací inštitút a supervízor v organizácii. Reflexia hodnotového rámca alebo nevedomých predpokladov pomáhajúceho môže byť nápomocnou, v konečnom dôsledku najmä pre pacienta/klienta samotného.

Záver

V príspevku sme sa snažili načrtnúť niektoré dilemy, s ktorými sa môže stretať psychoterapeut pracujúci s deťmi a adolescentmi. Otázky, nejasnosti a prípadné konfliktné okruhy tém môžu byť súčasťou rôznorodých kontextov. Pre psychoterapeuta detí je užitočné uvedomiť si, nakoľko je jeho práca zrozumiteľná a prijateľná pre deti a/alebo adolescentov, nakoľko je v súlade s potrebami a očakávaniami širších systémov, v ktorých naši pacienti/klienti žijú a nakoľko je v súlade s očakávaniami inštitúcií spoločnosti v ktorej psychoterapia prebieha. Teoretické a etické dilemy nemajú „konečné“ riešenie. Zaoberanie sa týmito témami by malo byť samozrejmom súčasťou vzdelávania a supervízie psychoterapeutickej praxe.

Literatúra

Geldard, K. - Geldard, D.: Dětská psychoterapie a poradenství. Praha: Portál, 2008.

Kurt, L.: Na ceste k samozřejmosti. Neautorizovaný studijný překlad. Stiahnuté z http://www.phil.muni.cz/hump/psychoterapie/deti/Papers/Systemika_Ludewig_transl.pdf dňa 17.12.2009.

Do redakcie došlo 20.12.2009.